

(1017) *.* Getrouwd : G. J. H. VAN BIJLEVELT,
 Vleuten C. C. J. K I P P.
 den 20. April 1836. ^{en}
 Uithoofde van veelyuldige familie en vriendschaps-betrekkin-
 gen, gelieve men deze algemeene, tevens als eene bijzon-
 dere kennisgeving te beschouwen.

(61)

61. Cornelia Catharina Johanna Kipp, ged. Gorinchem 20 mei 1794, overl. Vleuten 6 februari 1858, tr. 2e ald. 20 april 1836 Gerardus Johannes Hendricus van Bijlevelt, geb. ald. 13 oktober 1811, burgemeester van Vleuten 1834-1870, overl. ald. 2 april 1870, tr. 2e Johanna Maria Wilhelmina Melchers.
62. Joannes Oostveen, ged. Utrecht 17 november 1779, bouwman buiten de Catharijnepoort, overl. ald. 15 april 1852, tr. ald. 5 mei 1810
63. Petronella Ruys, ged. Utrecht 12 maart 1785, overl. ald. 28 januari 1823.

De illustraties bevinden zich in de collecties van:

J.W.C. van Schaik, Utrecht - 3-5-7-10-11-15-24-27-31 bidprentje.

J.G. Vreeswijk, Montfoort - 4.

Mevr. M.A. Oostveen-Lenssinck, De Meern - 6-14-31 portret.

Gebr. B.H. en J. Lenssinck, Linschoten - 12 portret-13 portret.

Mevr. M.A. de Goey-van Es, Montfoort - 12 bidprentje-13 bidprentje.

Mevr. G.J.A. Beerhuizen-van Kooten, Montfoort - 20-45-46-60-60/61.

Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage - 25-61.

Een Harmelense nieuwjaarswens

door G.J.A. Beerhuizen-van Kooten

In de 18e en 19e eeuw was het gebruikelijk dat gemeentepersoneel, zoals bijvoorbeeld lantaarnopstekers, bodes, vuilnisophalers en nacht- of klapperwachten ter gelegenheid van de jaarwisseling een nieuwjaarswens op rijm lieten drukken. De term klappermanspoëzie hebben we hieraan overgehouden. Het betekent rijmelarij ofwel dichtwerk zonder enige kunstwaarde¹⁾.

Deze verzen werden aan de burgerij, waarschijnlijk alleen aan de vooraanstaande en beter gesitueerde burgers aangeboden, waarvoor de aanbieder dan (meestal ?) een fooi ontving. Deze nieuwjaarswensen vormden zo een aardige bijverdienste voor deze doorgaans niet al te best betaalde personen. Als we de verklaring van Harmelen's burgemeester D.O. Heldewier in de raadsvergadering van 17 november 1893²⁾ moeten geloven, konden de inkomsten uit deze „nieuwjaarsprenten" oplopen tot ongeveer 20 % van het bedrag wat de nachtwacht per jaar als traktement ontving. Als tegenstander van het geven van fooien aan politiebeambten, stelt hij de raad dan namelijk voor het traktement van de nachtwacht van f 125,00 per jaar te verhogen. Enkele raadsleden twijfelen aan het door de burgemeester genoemde bedrag van f 25,00 tot f 30,00, maar deze zegt daar zelf inlichtingen over ingewonnen te hebben. De raad wil gezien de financiële toestand van de gemeente evenwel niet overgaan tot het verhogen van de jaarwedde of het beschikbaar stellen van een subsidie, waarop door de burgemeester wordt gesteld dat hij dan een verbod op het nieuwjaarswensen nog niet zal invoeren.

Overigens komt het burgemeestersvoorstel niet uit de lucht vallen. Vijf jaar eerder, in 1888 heeft de commissaris van de Koningin al verboden dat de veldwachter met nieuwjaarsalmanakken rondgaat. Zijn advies om hier een vergoeding tegenover te stellen wordt op 16 oktober van dat jaar³⁾ door de Harmelense raad gevolgd, zij het dat zij een jaarlijkse gratificatie beschikbaar stelt, op voorwaarde dat de veldwachter door dienstijver zich deze waardig maakt.

Dat het nieuwjaarwensen door nachtwachten „gevoelig” lag is niet zo vreemd, want het uit 1867 stammende „Reglement op het gaan van de gewone Nacht of Klapperwacht te Harmelen”⁴⁾ laat zien dat de nachtwacht in de praktijk wel degelijk een soort politiebeampte is.

Hij moet iedere avond om tien uur precies beginnen met zijn ronde, die ging van „het begin der Kalverstraat van den noodstal behorende aan A. van Peer over het dorp tot aan de woning van G. de Wit, van daar achter langs het jaagpad over de Steenenbrug naar de Huize Harmelen, van daar terug over den Indijk tot het dijksteegje, dezelve door langs het jaagpad terug, door de steeg van C. van Dorp, het dorp terug door de Kalverstraat tot aan den Uithof, van daar terug tot aan den brug bij A. Lekkerkerker, van daar langs het jaagpad tot de Steenenbrug”. Hij mag de route ook andersom afleggen, maar deze moet wel ieder uur gedaan worden. In de maanden april tot en met september moet de laatste ronde om drie uur en de overige maanden om vier uur begonnen worden. Binnen dit tijdsbestek is het de nachtwacht verboden zich in een bewoond huis te bevinden.

Hij moet op deze rondes alle onbekende personen, welke hij ontmoet, vragen waarom zij zich 's-nachts op de weg bevinden.

Mocht deze vraag onbevredigend of in het geheel niet beantwoord worden, dan zal hij deze persoon naar de burgemeester of diens plaatsvervanger brengen, zodat deze naar goeddunken kan handelen. Ook moet hij de burgemeester ervan in kennis stellen, als er op het dorp of in de één of andere herberg of tapperij ongeregelheden begaan worden door beschonken personen. Voor bovengenoemde zaken kan hij indien nodig de hulp „zowel der Rijks als der Gemeente Politie” inroepen.

Als hij personen ontdekt die „hetzij per as, vaartuig of te voet” goederen vervoeren waarover door het rijk een belasting geheven wordt, is hij verplicht deze aan te houden en „alles aanwenden” om „zich van hunne personen te verzekeren”. Bij twijfel zal hij dan direct de rijksambtenaren, de burgemeester of de gemeentebode waarschuwen, zodat een onderzoek kan plaatsvinden en eventueel een proces-verbaal kan worden opgemaakt.

Wanneer er onverhoopt brand mocht uitbreken in de kom of de nabijheid van de gemeente moet hij aanhoudend kleppen en „brand” roepen, ter plaatse de bewoners en burens wekken, daarna direct de burgemeester waarschuwen, alsook de gemeentesecretaris en de personen welke als „wekkers”⁵⁾ aangewezen zijn, zodat dezen hun plicht kunnen doen.

In het geval van brand in een andere gemeente, zal hij de burgemeester of diens plaatsvervanger hiervan mededeling doen. Hij moet ook alarmeren wanneer er 's-nachts noodweer ontstaat.

Normaal brengt de klapperwacht eenmaal per week rapport uit. Is er iets bijzonders gebeurd, dan rapporteert hij de volgende morgen en bij iets buitengewoons direct bij de burgemeester, ook 's-nachts. Bij het aanvaarden van de functie legt de klapperwacht een eed af de op hem rustende verplichting getrouw na te komen. Blijft hij onverhoopt in gebreke, dan riskeert hij een onbetaalde schorsing. Bij herhaling kan ontslag volgen.

Voor Harmelen is de benaming nachtwacht voor de tweede helft van de 19e eeuw eigenlijk een betere dan klapperwacht, omdat op 22 maart 1867 de raad besluit met 5 tegen 2 stemmen om „de nachtwacht niet steeds te laten kleppen”. We weten uit het reglement dat de man wel een klepper bij zich moest hebben om deze in geval van brand te gebruiken. In latere jaren heeft de taak van de nachtwacht verschillende wijzigingen ondergaan. Zo weten we dat het doven van de dorpsverlichting ook vaak in handen was van de nachtwacht.

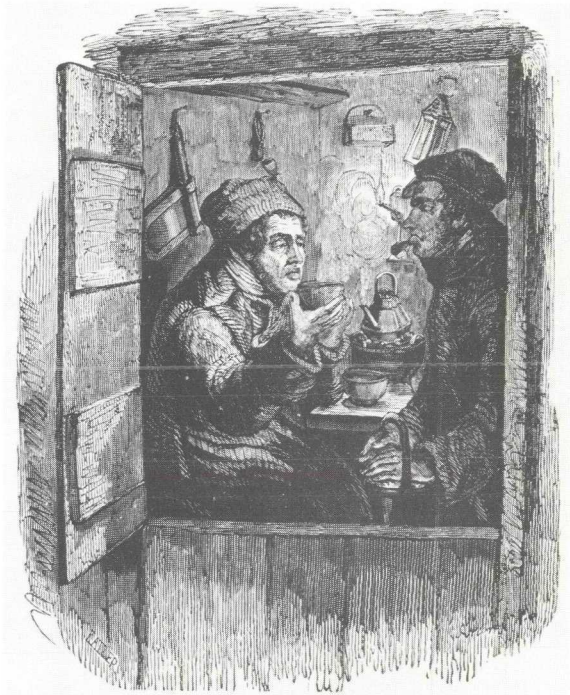
In 1924 wordt de nachtwacht in Harmelen afgeschaft. In de raadsvergadering van 26 september⁶⁾ protesteert de heer Buitenhuis nog wel tegen het breken van „een oude traditie” en zegt dat afschaffing bezwaarlijk is vanwege de preventieve werking ten goede, welke ongetwijfeld nog wel van de nachtwacht uitgaat. Dit bezwaar vervalt evenwel, omdat door de politie, volgens een mededeling van de burgemeester, in de toekomst ook nachtdiensten gedraaid zullen worden. Extra gunstig aspect is dat hieraan geen extra kosten verbonden zijn.

De nieuwjaarswensen van de nachtwachten waren toen echter al lang verleden tijd. In de vergadering van Burgemeester en Wethouders van 30 december 1907⁷⁾ verklaart de twee maanden eerder geïnstalleerde burgemeester A. Blankestijn (nieuwe bezems vegen schoon) dat hij het aanbieden van de biljetten heeft verboden. In zijn ogen heeft dit gebruik „wat veel van bedelarij”, terwijl juist de politie surveilleert om bedelarij te weren. Zijn voorstel om de nachtwachten hiervoor „schadeloos” te stellen door hen jaarlijks een gratificatie van 25 gulden te verlenen, wordt aan de raad voorgelegd en door deze op 21 januari 1908⁸⁾ aangenomen.

Dat de nachtwacht voor kinderen soms als boeman werd gebruikt, blijkt uit de eerste regel van het volgende kinderversje van Hiëronymus van Alphen (1746-1803). De verdere tekst straalt echter een gevoel van bescherming en veiligheid uit.

Zou ik voor den klepper vreezen,
Oh, die lieve brave man
Maakt, dat ik gerust kan wezen,
En ook veilig slapen kan.
Moeder lief 'k geloof het vast,
Dat hij op de dieven past.

Schoon hij loopt door wind en regen,
't Zingen wordt hij nimmer moe:
Goede God! Geef hem Uw zegen,
Maar mijn oogjens vallen toe.
Lieve klepper! hou de wagt!
Ik ga slapen: goeden nagt!

Nachtwachten aan de koffie in hun houten optrekje. De man links warmt zijn handen. Aan de wand hun „gereedschap” zoals lantaarn en ratel. Houtgravure door J.W. Kaiser (1813-1900). Coll.: Prentenkabinet Rijksmuseum - Amsterdam - 89-E-36.

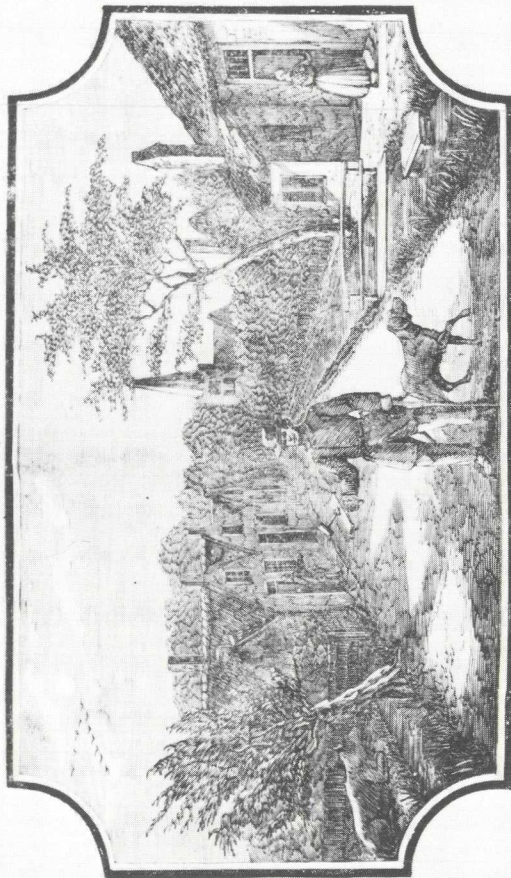
Tot slot iets over de aanbieders van de hierbij afgedrukte wens.

Deze wens werd aan het „WelEdel Achtbaar Bestuur en al onze Medeburgers” opgedragen door de nachtwachten H. Breijer en B. Schrijvers aan het begin van 1893.

H. Breijer

B. Schrijvers

*Coll.: Jhr. J.F.L. Coenen van 's Gravesloot 13/117 - Museum Flehite - Amersfoort.
Foto: Rijksarchief Utrecht.*

Nieuwjaars Heil- en Zegenwensch

aan het WelEdel Achtbaar Bestuur en al onze Medeburgers van

H A R M E L E N.

Wel heeft de spreuk der oudheid recht: De jaren vliên als een gedachte heen, Gelijk een schaduw aan ons oog verdwenen, Met al waaraan zich 't harte hecht.

En mocht daar soms een plekje zijn, Waar we onzen weg in stilheid overdachten; Wat tal van dingen, die weer onrust brachten: Wat eerst genot scheen, was slechts schijn! —

Dat vast bevel kan niemand wederstreven; Tot eens ook wij aan d' avond van ons leven, Voor 't laatst de zon zien ondergaan. —

Met wat aan vreugde en smart ons werd gegeven, Met wat voldoening gaf aan 't rust'loos streven, En 't bracht ons d' eindelijk meer nabij. —

Maar nu een jaar zich weer ontsluit; Wat tal van zoete en droeve eehier verdringen, Terwijl ons hart in danktoon past uit. —

Waar de Almacht ons tot op deez' dag won sparen, Nadat zóó bang een jaar ons angst kwam baren Nu 't kalmer schijnt aan 's hemels trans. —

Hoe velen heeft de dood geveld, Diar ginds en hier; in enkele oogenblikken Als weggemaid op 't woord van Gods beschikken; Waar 's menschen woord en wil niets geldt! —

Door dorp en stad, door bloeiende landouwen; Ach, wat ellende moest ons oog aanschouwen! Hij spande teugel noch onderdom. —

En toch — God lief! — ons Vaderland Wou 't oorloed Gods genadiglijk verschoonen, Hij sloeg met mate, als om ons weer te toonen Dat ook ons lot ligt in Zijn hand! —

Aan Hem de toekomst toevertrouwd, De bede in 't hart, dat ons Zijn hand geleide, Dat Zijn genâ ons dit jaar heil bevleide, Nooit werd op Hem vergeets oegvoud. —

Dan gaan wij wedgetroost ons pad, Maar wachten wij den naderenden morgen, Voor ons; een onbeschreven blad, Maar opnu voor Gods alziend oog. —

Die weet, wat we in dit jaar nog wederbaren, Komt, richten wij, bij 't bevenspanen der jaren, Den blik getroost tot God omhoog! —

Vóór alles zij Gods trouw geseind, Die onze Koningin nabij wij wonen, Haar heft gespannd door arm en rijk geprezen; Wie'r naam met dank steeds voort genoemd.

O spere, God die lieve Struif, Bekrone Hij de zorg der Ieve Moeder; Bijz' dangeliks ons gebod tot d' Alhoelder; Dat Hij Zijn gunst Haar toekent!

Dat Hij den band steeds hechter suwer, Dat Hij in haar Volk hare lust moog vinden, Opdat Zij in haar Volk hare lust moog vinden, Als ons 's Lands Wef ten trouw Haar voer! —

Oranien en Nederland blijve één, Ouchelbaar wâin in blijde droeve stonden, Och, dat zij wâin de aar' hulpe vonden, Bij 't god, bij Néerland's god alleen! —

God smaak' de Begroetes noog lang Tot heil van 't diebar' Kind en Néerland boelden, Hij geve Haar de Koningin te lieiden, Zóó dat Ze ons aller halde ontang!

Hoe Ze als 's Volks Moeder 't leed verist meê te dragen, Te helpen wist te stuppen en te schragen; Tot weldoen te allen tijd gereed.

Gods gunst zij met den Raad der Kroon, Zijn handelingen spreiden allerwegen, Tot heil van Land en Volk steeds voorspoed, zegen, Opdat er vrede alomte woon!

Zoo zij der Staten-Generaal De ware wijsheid immer toegelieden, Opdat op elk bij alle omstandigheden, De zegen van hun arbeid meê!

Dat zij hun ambt naar recht vervullen mogen! Ook op hen dale wijsheid uit den Hoogen, Kijze ook voor hen steeds onze beê!

Den Bergzwaemer wenschen wij Met heêl zijn hûis, een jaar van blijdelap, vreugde, Hij smaak' geluk als ooit zijn ziel verheugde, Bijz' 's Hoogen hand hem steeds nabij!

Voor 't volgein den belang steeds zoog moog' dragen, Om 't wâin der Gewânts na te jaen, — Dat bij allijc ons heil bejaen!

De Sevdar, die met hant, Om met Wedanders wâin, steeds Kalm en waardig, 't Bestuur hier te oefnen en met wijsheid, vaardig Te waken voor ons aller rust.

De Heer Oudekerk, ons zoov vârd, Moge in dit tijlperk 's Heer gen gunst beleven, Met den Vârtis woede 't hân geveven, — Dat deze dag noog vaak verjaert! —

Zij 't voor den Zwaer genot, Tot elk van ons van 's Heeren trouw te spreken, Van 's Hoogen liefde, ons elken dag gelieken, Van 't heêllike in den alomst an God.

Dat de Oudekerk te allen tijd Met liefde en achtig onzen Leeraer schagen; Beijevend zich naar 's Heeren wil te vragen, Hun heêl'ge roeping toegewijd.

Dankteu mogen opgewekt De taak vervullen, die zij op sich namen, Tot hulpe in nood, met 't Bestuur te samen, Zóo woede schijn hulpe verstrekt.

Zij der Vâdeln soog bekront, Dat ze in hun hûis des Heeren gunst eroven, Dat ze op hun werk steeds rijk vrucht vergebden, En dankbaardheid hun zij befont.

Dat Kerkelieden, die afgeveven, Met liefde en overleg ter goede een, Dat God de Heer hier in hun amkt innoog sterken, Hun ware wijsheid ook vertien!

Och, dat geen watersoed ons tredf! Dat toch geen afbreuk 's Landmaans hart doe beven! Zij doorzacht steeds ons Dijkbestuur geveven; — Dat leter 't oeg ten heêl heêf.

't Geweld des meers zij ook geweerd, Dat noot de alarmklok schriek en angst verspreide, — Dat ons de toekomst kalmte en rust bereide, Zóó worde welvaart ons vermeerde!

Des Dokters arbeid, tot ons heil, Hoe moedlijk vaak, zij door Gods gunst voorspoedig, Dank ook den Chirurgijn weer overvloedig, Steeds hebben zij hun krachten veêl!

Dat de Ouderzter weer met lust En iever aan zijn roeping zich moog' wijden, Geve' heter kind hem stoffe tot verlijden, Van zijpe liefde zich bewust.

Bakrone een oogst, zóó rûin en schoon, Als 's Landmaas oeg in lang niet mocht aanschouwen, Zijn iijve hand, zijn stil geloofsvertrouwen, En dat hij God zijn dank bejaen! —

De Molenaar, bij d' arbeid zijner handen, Veel wânse breng, hem de opbrengst onzer landen, Ook voor zijn hûis klint onze beê. —

Den Kraanier ga 't tevens goed, Des Grutters handel worde rijk gezegend, God geve dat hun geen leed of smart bejgens, Maar ware vreugd hun jûchen doe!

Een voorspoed, ongekend nog, toegelieden, Het goet' verzeel! Kweekers op hun schreden, Dat ramp of leed geen zorg hun haer! —

De Kleermaker hebbe volop werk, Dat onze Timmerlieden niet mogen klagen, De Meesters beleven blijde dagen, De Heer make aller handen sterk!

Den Smid, den Yerer zij gewenscht Van jaar van voorspoed, die hun hart doet jûchen: De Wagemaker moge meê getuigen

Van zegen, door geen ramp begronsd, Kroone ook dit jaar met heil en vreugd, Schoemakers arbeid, pluk' hij rijke vruchten; Geen slapte in 't werk doe Klompmakers zuchten

Zij blijven vrij van ongenuegt, Beschermte God bij elken tocht, Des Schippers hulk voor ramp en tegenspoeden, En 's visschers vaarting op de waterpleeden. —

Dat aller hart steeds jûchen moeit! De Algeode blijf' zoo in genâ Met allen, die van Hem den zegen wachten; Hij schenke, wie 't ook zij, vernieuwde krachten

Dat Hij ons steeds ter zijde sta! Bijmoedig voorwaerts, 't oeg op Hem, Wat ook de toekomst bringe — ons lot en leven Is in Zijn hand, aan Hem dus de eer geveven

En steeds geluistard naar Zijn stem, Dat, als de Goede Herder wenkt, Zal ons de dood niet bij zijn komst verschrikken, Maar 't brakend oeg den Holland tegenblikken

Die ons eens 't eenwig leven schenkt, Die ons eens 't eenwig leven schenkt.

H. Breijer was sinds 1 januari 1888 nachtwaker voor f 125,00 per jaar en zou dit blijven doen tot 1 april 1908. Op 10 maart 1908⁹⁾ deelt de burgemeester aan de raad mee, dat Breijer ontslag heeft gevraagd „omdat hij niet langer de lantaarns wenschte te blusschen”.

Het ontslag wordt hem verleend.

G. Schrijvers (Gijsbertus, maar gezien de voorletter B op de wens had hij als roepnaam waarschijnlijk Bertus) was sinds het tweede kwartaal van 1888 nachtwaker. Schrijvers was tot zijn overlijden op 10 april 1895 als zodanig in dienst.

In de notulen van de raadsvergadering van 12 juli 1895¹⁰⁾ lezen we „dat na het overlijden van G. Schrijvers, aannemer der gemeenteverlichting, . . . zijne weduwe tot 1 mei de aan de verlichting verbonden werkzaamheden heeft doen verrichten, doch dat Burgemeester en Wethouders hebben besloten, haar vanaf 1 mei 1895 daarvan te doen ontslaan”. Hieruit blijkt dus ook dat verschillende „baantjes” door één persoon werden aangenomen, om zo een redelijk inkomen te verkrijgen.

Noten:

1. Van Dale - Groot Woordenboek der Nederlandse Taal.
2. Gemeente-archief Harmelen - voorl. inv. nr. 6 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1889-1907 p. 142-43.
3. G.A.H. - voorl. inv. nr. 5 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1873-1888.
4. G.A.H. - voorl. inv. nr. 230 - Reglement van de klapperwacht 1867.
5. Dit zijn waarschijnlijk de mensen die aangesteld zijn om de leden van de brandweer te waarschuwen, de zgn. polders.
6. G.A.H. - voorl. inv. nr. 9 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1921-1927.
7. G.A.H. - voorl. inv. nr. 27 - Notulen van Burgemeester en Wethouders der gemeente Harmelen 1896-1909.
8. G.A.H. - voorl. inv. nr. 7 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1908-1918.
9. idem.
10. G.A.H. - voorl. inv. nr. 6 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1889-1907.

De situatie van het Woerdense onderwijs in 1799

door L.C.I.M. Peters

Woerden kent in de 16e eeuw reeds de Latijnsche school. Deze school heeft bestaan tot het jaar 1781. In het begin van de 16e eeuw bestaat er ook een eenmanschooltje. Van volksonderwijs is er echter geen sprake¹⁾.

Tegen het einde van de 18e eeuw ontstaat er in den lande ongerustheid over de toestand van het onderwijs. Vooral de in 1784 opgerichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen richt zich sterk op het bevorderen van het nationale onderwijs. De Bataafse Republiek maakt dan een nationale wetgeving mogelijk. Bij de Nationale Vergadering van 1796 worden verschillende voorstellen ingezonden betreffende het onderwijs. De Nationale Vergadering benoemt een commissie om de stukken te beoordelen. Deze commissie doet onder meer het voorstel om een nieuw in te stellen commissie opdracht te geven „tot het beraamen van een ontwerp van Nationaal Onderwijs”. De ingestelde commissie beëindigt haar werkzaamheden voortijdig omdat het niet doelmatig lijkt verder te werken in verband met de in voorbereiding zijnde Grondwet. De Staatsregeling voor het Bataafse Volk van 1798 zegt in de Burgerlijke- en Staatkundige Grondregels onder meer: „De Maatschappij wil, dat de verlichting en beschaving onder haare Leden zooveel mogelijk bevorderd worde”. In de Acte van Staatsregeling staat dat het Uitvoerend Bewind acht agenten (ministers) zal aanstellen, waarvan er een belast wordt met de Nationale Opvoeding, omvattende: „de Geneeskundige Staatsregeling, de vorming der Nationale Zeden, en de bevordering van het Openbaar Onderwijs, en van Konsten en Wetenschappen”.

Bij decreet van 21 december 1798 wordt er voor de „Agent van Nationale Opvoeding” een instructie vastgesteld. De eerste die in deze functie wordt benoemd is Theodorus van Kooten (1749-1813). In april 1799 wordt hij opgevolgd door J.H. van der Palm. Het ontwerp van algemene schoolwetgeving van Van der Palm wordt op 6 juni 1801 bekrachtigd als eerste Schoolwet²⁾.